

ANADOLU HALK HEKİMLİĞİ UYGULAMALARINDA DEMİR UNSURUNUN KULLANIMI*

*Fatma ATEŞ***

ÖZET

Demir, birçok toplumda hem kullanım alanlarıyla hem de kazandığı kutsiyet özellikleriyle çok önemlidir. Türk toplumunda da demir kült olarak kabul edilmiş ve toplum içerisinde bilinen dört unsur (toprak, su, ateş, hava) demirin eklenmesi ile beşli unsur (toprak, su, ateş, hava, demir) şeklinde telakki edilmiştir. Oluşum süreci hakkında farklı fikirlerin olduğu demir genel olarak toprak içerisinde oluşması ve gökten inmesi ile iki ana başlıkta incelenmiştir. Kur'an'da da 7 farklı sure ve ayette geçen demir hakkında en fazla bilgi Hadid suresinde yer almaktadır. Türkçe demir anlamına gelen surenin 25. ayetinde demirin nasıl oluştuğuna dair bilgiler verilmektedir. Bu derece önemli demir metali, sosyal alanda kullanımının yanında halk hekimliğinde de kullanılmaktadır. Çalışmada Şaman ve ocaklı arasındaki ortak bağlar maddeler halinde belirtilmiştir. Bu maddeler göstermiştir ki ocaklı ve şaman dediğimiz kişiler aynı yuvadan beslenmiş iki önemli mesleğin mensuplarıdır. Şamanların günümüzdeki devamı niteliğinde olan kişiler şu anki sağaltma uygulamalarında demiri asıl tedavi unsuru olarak kullanmışlardır. Bu çalışmada halk hekimliği uygulamalarında demirin kullanımı ve beş ilde (Adana, Denizli, Elazığ, Kütahya, Mersin) tespit ettiğimiz yedi tane ocak (albastı, diş muskası, kumru, mankafa, nazar, sarılık, yılanlık) içerisinde demirin sağaltımdaki yeri ve önemi üzerinde detaylı şekilde durulacaktır. Bu başlığın yanı sıra demirin Kur'an-ı Kerim'de ve efsane, destan gibi türlerde de kullanımlarının olduğu belirtilerek bazı tespitler yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Demir, Kült, Ergenekon, Kur'an-ı Kerim, Halk Hekimliği

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Okt. Dr. Dumlupınar Üniversitesi Altıntaş MYO, El-mek: fdegirmenci01@hotmail.com

USAGE OF IRON ELEMENT IN THE ANATOLIAN FOLK MEDICINE APPLICATIONS

ABSTRACT

Iron is so important for lots of societies in terms of both usage areas and holiness features it has got. Iron was also accepted as cult and the four elements which were known within the societies (earth-water-fire-air) were considered as five elements with adding iron (earth-water-fire-air-iron). Iron, which there are different ideas about it's formation process, was generally studied under two main titles about being formed within the earth and descending from the sky. About iron, which is also mentioned in seven different suras and versicles in Kur-an, the most efficient sura is the one which is named Hadid. Such an important iron metal is being used in folk medicine besides it's usage in the social area. The common grounds were stipulated in this study between shaman and 'ocaklı'. These articles indicated that these two people who we named as 'ocaklı' and shaman are the members of two important professions which were fedded from the same hearth. People who are being today's follow-up of shamans used iron as the main cure element in the current heal applications. It will be dwelled upon in depth the usage of iron in the folk medicine applications and the place and the importance of iron in heal in 7 seedbeds (albastı, diş muskası, kumru, mankafa, nazar, sarılık, yılcık) which we located in 5 cities (Adana, Denizli, Elazığ, Kütahya, Mersin). Same determinations will be made, indicating that there are usages of iron in Kur'an-ı Kerim and also in the types such as legend and epic besides this title.

STRUCTURED ABSTRACT

Iron is so important for lots of societies in terms of both usage areas and holiness features it has got. Iron is present in every corner of life through history whether in the social life or in the military concern or with believing to have extraordinary powers. Iron Age is the latest one among the material ages chronologically. So, the lost mythology of the iron age is still alive in customs, taboos, traditions and generally in superstitions. Iron represents not only the victory through civilization but also the superiority through war. Iron was also accepted as cult in Turkish society and the four elements which were known within the societies (earth-water-fire-air) were considered as five elements with adding iron (earth-water-fire-air-iron). Iron, which there are different ideas about it's formation process, was generally studied under two main titles about being formed within the earth and descending from the sky. About iron, which is also mentioned in seven different suras and versicles in Kur-an, the most efficient sura is the one which is named Hadid. Iron is either already present in the earth or it is descended from the sky, there is an absolute thing that iron is an element which is sacralized. Moreover the holiness of the iron brings holiness to the ironmonger who process it. So, there are many common points between shaman and ironmonger. The common grounds were stipulated in this study between shaman and 'ocaklı'. These common

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/12 Summer 2015

points are the shaman's using of fire, transferring the profession from father to son through kindredship both in shamanism and ironworking, irons being holly at the same degree for both the shaman and ironman, the usage of iron in the rites and the illness treatments both in shamanism and ironworking, accepting the iron as protecting element both for shaman and ironmonger and being thought to be protected of shaman and ironmonger by special spirits. These articles indicated that these two people who we named as 'ocaklı' and shaman are the members of two important professions which were fedded from the same hearth. People who are being today's follow-up of shamans used iron as the main cure element in the current heal applications. Such as important element, iron is used also in folk medicine beside it's usage in social area. Iron is an important material which is often prefered especially by the people from association in the applications of folk medicine. This preference sometimes is been in contact and sometimes also been in psychic quality. It will be dwelled upon in depth the usage of iron in the folk medicine applications and the place and the importance of iron in heal in seven seedbeds (albastı, dış muskası, kumru, mankafa, nazar, sarılık, yılcık) which we located in 5 cities (Adana, Denizli, Elazığ, Kütahya, Mersin). Keeping objects such as knife, scissors, crochet needle, needle during the postpartum period in the women's bedrooms at most of the places in Anatolia now is originated from the belief about protection of iron against the evil spirits. It is persued a goal of becoming strong of a decayed tooth with driving a nail which is made from iron to a high place in 'Diş Muskasi Ocagi'. In the treatment which is applicated in the 'Mankafa Ocagi', iron element is came to the fore. On this association, an iron pan is heated on the fire by spitting to the pan, it is got near to the diseased people and the disease is treated in this way. Putting the nail and an iron piece beside the lead element in a pan in the cure known as 'casting lead' in the 'Nazar Ocagi' is rooted from the belief on the holiness and rhe healing property of iron. In the treatment administered in the 'Sarilik Ocagi', a crocket needle, made from iron, is heated on the fire and passed from arm-pits and prineum and the treatment is accomplished in this way. In spite of performing different applications in the 'Yilancik Ocagi' the common metaterials are the objects made from iron such as knife, scissors and axe. In addition to all of them, there is also the application of giving metal money to people from the associations which is mentioned above. The man who wants to be protected from the illness, absolutely gives metal money to the person feom the association at the end of the treatment. Rhis money, which is also named as 'pureness/weightiness' is given by two reasons. The first one is the bringing down of the swielling in the body of a person from the association by the metal money and the second reason is being the iron holly for the Turks and the condition of not coming the evil spirits to the area where iron presents. Besides being used commonly in many phases of life, iron is an element which also finds itself a place in the literary works. We are coming across the knowledge about the usage and the importance of the iron element in the epics, legends and the mythological texts. It will be also told about the importance of iron element especially in the 'Ergenekon Epic' in our study and it will be put emphasized on the iron element in the word of Ergenekon's formation. Likewise, it will be given informations about the parts which

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/12 Summer 2015

ae told about iron in Menas and Sahname epics. Under the title of iron in the epics, there are examples about the form of taking part of iron in the Hittite and Persia epics. Iron is an element which finds itself a place also in mythology. A mythological narration which belongs to Basintoy who is accepted as the ancestor of the ironmongers in this aspect, was found. In Turk Mythology, the belief of being also made from iron of the strong poles which sustain the earth is taking part and it is also came across to this knowledge in Divan-I Lugat-it Turk. In this study, the alternative medicine methods which are applicated in the situations that modern medicine cannot find a way and the iron element which is one of the materials, used in these methods, will be dealed. Moreover, the study is significant in terms of tellig about the assosiations which we are qualifying also as alternative medicine and the treatment methods which are applicated by them. Among the associations which are mentioned in the study, the metarialthat we will accept as the comman element is iron.

Key Words: İron, Cult, Ergenekon, Kur'an-ı Kerim, Folk Medicine.

Giriş

Demir, insan hayatında çok önemli işlevleri olan bir maddedir. Çeşitli işlemlerle çelik haline de getirilmesiyle sanayiden tarıma birçok alanda kullanım olanağı bulmuştur. Bu olanak, zamanla toplumun her alanına yayılmıştır. Büyük aletlerden toplu iğneye, toptan tüfeğe, bıçaktan makasa kadar hayatımızın her sahasında kullanılan önemli bir madde olarak karşımıza çıkmıştır. Demir gerek oluşum aşamalarıyla, gerekse edebiyatta ve halk hekimliğinde kullanımıyla bir üst statüye çıkarılmıştır. Hatta toplum tarafından bilinen dört unsur olan toprak, su, ateş, hava zamanla demirin eklenmesi ile beşli unsur toprak, su, ateş, hava, demir şeklinde telakki edilmiştir.

Makalemizde genel olarak demirin ortaya çıkışı ile ilgili bilgiler verildikten sonra şaman-demirci alakası aktarılıp demir ve demirci arasındaki derin ve kopmaz ilişki incelenmiştir. Bu başlıkların ardından demirin edebiyatla özellikle destan, efsane ve mitlerde geçiş şekli belirtilerek Kur'an-ı Kerim'de demirin geçtiği ayetler detaylı bir şekilde verildikten sonra asıl vurgulamak istediğimiz halk hekimliğinde demir başlığını kaynak kişiler ve ocaklılardan aldığımız uygulamalarla aktaracağız. Bu aktarma esnasında demirci-şaman ve ocaklıların aynı kökten geldiklerini ve hepsinin tedavi ve ayinlerde demiri kullandıklarını tespit edeceğiz.

1. Demirin İlk Olarak Ortaya Çıkışı

Demir madeninin çıkış sürecini anlatmaya başlamadan önce demir hakkında söylenmiş genel tanımlara göz atmanın faydalı olacağını düşünüyoruz. Demir, birçok dünya dilinde şu şekilde tanımlanmıştır:

“Doğudaki antikçağ halklarının da benzer görüşleri olduğu görülüyor. Demir anlamını taşıyan en eski sözcük olan Sümerce AN.BAR, “gök” ile “ateş” piktogramlarından oluşur. Sözcük genellikle “gök metal” ya da “yıldız-metal” biçiminde çevrilir. Campbell Thompson sözcüğü “(meteoritin) göksel şimşegi” biçiminde çeviriyor. Kimi uzmanlar sözcüğün Sümerce “ulu metal” anlamına gelen BAR.GAL kelimesinden türediğini düşünüyor; ancak çoğu da sözcüğün *-ill* ile bitmesi nedeniyle Asya kökenli olduğunu ileri sürüyor” (Eliade, 2011: 22-23).

Demir için daha yalın bir ifade ile şu şekilde bir tanım yapılabilir:

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/12 Summer 2015

“Dayanıklı, dövülerek yassılaştırılabilen, tel olarak çekilebilen, nemli havada oksitlenerek paslanan, alaşım, çelik ve dökme biçimlerinde sanayide geniş bir kullanım alanına sahip; 1536 °C de eriyen 7.87 gr/cm³yoğunluğunda olan bir elementtir” (Çağbayır, 2007: 1144).

Etimolojik olarak ya da sözlük anlamları ne olursa olsun; demir, dünyanın her tarafına yayılmış ve insanlığın hizmetine sunulmuş önemli bir hazinedir. Bu değerli hazinenin oluşum şekli ya da ortaya çıkış süreci epeyce farklılık arz etmektedir. Genel olarak bu görüşler kendi içerisinde 2 gruba ayrılmaktadır:

1. Toprak içerisinde oluşum sürecini tamamlamıştır.
2. Gökten gelmiştir.

İlk görüşü destekleyenlere göre madenler toprak ananın içerisinde uzunca bir zamanda meydana gelmişti.

Maden cevherleri Toprak Ana'nın kutsallığını paylaşıyordu. Madenleri tıpkı embriyonlar gibi yerin rahminde “büydükleri” fikrine çok erken çağlarda rastlıyoruz (Eliade, 2011: 8).

İkinci görüş ise yapılan araştırmalarda demirin izine toprak üzerinde rastlanılmayışı üzerine ortaya atılmıştır.

“Arkeologlar Yeni Dünyanın tarih öncesi maden yataklarında demirin izine rastlamamışlardır” (Eliade, 2011: 22). Bu görüşten yola çıkarak demirin oluşumunda göksel bir etkinin var olduğunu savunmuşlardır.

Göksel etkinin demirin oluşumunu sağladığını savunan uzmanlara göre demir, bazı bilim adamlarınca gökten gelmiş bir unsur olarak indiğine inanılmış ve kutsanmıştır.

“Meteoritlerin etkileyciliği besbellidir: “Yukarıdan” gökten geldikleri için göksel kutsallığa aittirler. Belli bir dönemde ve kimi kültürlerde göğün taştan olduğu bile düşünülüyordu” (Eliade, 2011: 19).

Demirin gökten inmiş olabileceği hakkındaki görüş benzer bir yönü ile Kur'an-ı Kerim'de de geçmektedir. Hadid (Demir) isimli surede 25. ayette demir şu şekilde anlatılmaktadır:

“Andolsun biz peygamberlerimizi açık delillerle gönderdik ve insanların adâleti yerine getirmeleri için beraberlerinde kitabı ve ölçüyü indirdik. Biz demiri de indirdik ki onda büyük bir kuvvet ve insanlar için faydalar vardır. Bu, Allah'ın dinine ve peygamberlerine görmeden yardım edenleri belirlemesi içindir. Şüphesiz Allah kuvvetlidir, daima üstündür.” (Hadid: 25) (Yıldırım, 2006: 540)

Bu ayeti tetkik edersek ayette “demiri yarattık” yerine “demiri indirdik” ifadesi kullanılmaktadır. İsmi, demir anlamı ihtiva eden surenin Kur'an-ı Kerimde 57. sırada yer alması ile demirin izotopunun atom ağırlığına eşit gelmesi hakikaten ilginç bir durum olsa gerektir.

Genel olarak demir metali ister yer küre ile beraber oluşsun, ister toprak ananın bağrından kopmuş olsun isterse de gökten inmiş olsun, her dönemde ve çağda kutsal bazı güçlerle yüklü olarak kabul edilmiştir.

Demir madeni, tarihin her döneminde birçok millet tarafından bazen “başka bir dünyadan gelme” kutsallığı ile bazen de gücüne inanılan fetiş unsuru olarak insanlığın saygı duyduğu bir nesne haline gelmiştir.

Malezya kralları kısa süre öncesine kadar boş inanca dayalı bir korkuyla karışık olağanüstü bir saygı” duydukları kutsal bir demir parçasını üzerlerinde taşırlardı. Metalleri işlemeyi bilmeyen “ilkeller” için demir gereçleri çok daha saygıdeğerdi: Hint'in arkaik halkı Bhiller, komşu

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/12 Summer 2015

kabilelerden edindikleri ok uçlarına ilk ürün sungusunda bulunurlardı. Bir nesne “fetişizmi,” kendi içinde ve kendisi için bir nesneye tapınma, kısaca bir boş inanç söz konusu değildi; burada tanıdık evrene ait olmayan, “başka yerlerden” gelen, dolayısıyla bir öte dünya işareti, aşkınlığın az çok bir imgesi olan yabancı bir nesneye duyulan saygı vardır” (Eliade, 2011: 28).

2. Demir-Demirci-Şaman Arasındaki Bağ

Şaman, dini törenleri yöneten, hastalık sağaltımında ve diğer erginleme ayinlerinde başrolü oynayan kişidir.

Demirci ise demir madenini işleyerek halkın hizmetine sunan kimsedir. Görünürde yapılan kısa tanımlardan da anlaşılacağı üzere iki kişi arasında pek bir bağ yokmuş gibi görünmektedir; ancak bu iki grubu birbirine bağlayan büyük bir unsur vardır ki bu da demirdir. Demir, her ikisi tarafından aktif olarak kullanılmış, kullanım zamanla bu kişileri toplumda önemli bir yere taşımıştır.

Demir dünyanın birçok yerinde ayrı bir öneme sahip olduğu gibi Türkler için de kült olarak yer bulmuştur. Türklerde demir kutsal idi ve “gök demir” olarak adlandırılmıştı. Moğollarda olduğu gibi Türklerde de yılbaşında demiri uzatma ya da dövme geleneği vardı.

“Moğollar yılbaşı gecelerinde bir demir parçasını ocakta kızdırırlar ve bu demiri döğerek uzatırlardı. Bu demiri uzatma an’anesi Türklerde de vardır. Eski bir Türk atasözünde, şöyle deniyor: “Yığaç uzun kes, temür kısa kes” yani “Ağacı uzun kes, demiri kısa kes.” Çünkü ağacın uzama veya kısalma ihtimali yoktur. Fakat demir dövülmek sureti ile icabında uzatılabilir” (Ögel, 2003: 67).

Türkler büyük bir yemin edecekleri zaman yine kutsal olan demir üzerine el basmak sureti ile yemin ederlerdi. Bu demir parçası genellikle bir kılıç olurdu.

“Bu konuda bir fikir verebilmek için, Kaşgarlı Mahmud’un sözlüğünden şu açıklamaları alalım:

(Kök temür kerü turmas) atasözünün mânâsı, (gök demir boş durmaz) demektir. (Dokunduğu her şeyi yaralar), anlamına gelir. Bu atasözünün ifade ettiği başka bir anlam daha vardır: Kırgız, Yabaku, Kıpçak gibi daha başka boyların halkı, aralarında bir şey üzerine and içtikleri veya sözleştikleri zaman, demire saygı göstermek için kılıcı kınlarından çıkarırlar ve yanlamasına olarak önlerine korlardı. Bundan sonra da kılıç üzerine şöyle yemin ederlerdi: Bu kök kirsün, kızıl çıksun. Bunun mânâsı şu demektir: Eğer sen sözünde durmazsan bu gök renkteki kılıç, senin kanına bulanarak kızıl çıksın ve senden öcünü alsın! Çünkü Türkler demiri ulu ve kutsal sayarlardı” (Ögel, 2003: 67).

Kanaatimizce hem şaman hem demirci aynı yuvadan beslenmiş doğaüstü karakterlerdir. Bu kişilerin ortak bazı yönlerini maddeler halinde şu şekilde açıklayabiliriz:

- Şaman ve demircinin en büyük ortak noktalarından birisi ateşi kullanmaları ve ateş karşısında dayanıklı olmalarıdır.

“Tıpkı şamanlar gibi demirciler de “ateşin efendileri” olarak ün salmışlardır. Böylelikle kimi kültürel alanlarda demirci şamandan üstün olmasa da ona eşit sayılmıştır. Bir Yakut atasözü “demircilerle şamanlar aynı yuvadandır” şeklindedir” (Eliade, 2011: 86).

- Hem şamanlıkta hem de demircilikte meslek babadan oğula kan bağı ile geçmektedir.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/12 Summer 2015

“Bütün Sibiryalı halklarında demirci epey yüksek bir toplumsal konuma sahiptir; mesleği ticari bir iş olarak görülmez: Erginleyici sırlara sahipliği sezdiren ve babadan oğula aktarılan bir yetenek söz konusudur” (Eliade, 2011: 87).

- Her ikisi için de demir ortak kutsallıktır.
- Ayinlerde ya da hastalık tedavisinde demir kullanılır.

“Yakutlar demircilere şamanların yaptığı gibi ruhların yardımıyla değil, doğal araçlarla iyileştirme gücünü atfederler. Dokuzuncu kuşaktan bir demirci, emri altında bulunan doğaüstü güçlere sahiptir; ruhlardan korkmaz, bu nedenle şamanın giysisini süsleyen demir nesnelere öste dövme cesaret eder (çünkü demirin çıkardığı ses kötü ruhları uzaklaştırır)” (Eliade, 2011: 87).

- Demir her ikisi için de koruyucu bir unsurdur.
- Mistik toplantılar ya demirhanede ya da şaman tarafından belirlenen bir alanda yapılır.
- Her ikisi de özel ruhlarca korunur.

“Demirciler özel ruhlarca korunurlar. Şignan’da ve Pamir’in diğer bölgelerinde demircilik “Davut peygamberin armağanı” olarak görülür ve bu sayede demirci, mollalardan daha fazla saygı görür. Ancak demircinin hem fiziksel hem de tinsel olarak saf olması gerekir. Demirhanede bir ibadet yeridir ve dualar ve toplantılar için özel bir yer olmadığına demirhanede toplanılır” (Eliade, 2011: 87)

Demir ve şamanlık arasındaki en kuvvetli bağ belki de şamanın erginleme törenleri esnasında karşımıza çıkmaktadır. Bu törenlerde cezbe halinde olan şaman, bedenindeki uzuvların demonlar tarafından ayrıldığını görür. Bu erginleme ayinin sonunda demonlar, şamanın kalan kemiklerini demirden yapılmış kancalar yardımı ile birleştirirler.

“Şamanizm ile demircilik arasındaki dayanışma kimi şaman erginleme törenleri senaryolarında da ortaya çıkıyor. Müstakbel şamanlar, gördükleri erginleyici halüsinasyonlarda kendilerini erginlemenin “demon”- efendilerince paramparça edildiklerini görürler. Şu halde bu geleneksel senaryolar demircilik alanına ait hareketleri, araçları ve simgeleri doğrudan ya da dolaylı olarak içerir. Bir Yakut şaman, erginleyici hastalığı sırasında demonların, uzuvlarını demirden bir kancayla koparıp bedeninden ayırdıklarını görmüştür; binbir türlü işlemde sonra (kemiklerin temizlenmesi, etlerin kazanması vb.) demonlar kemikleri yan yana getirip demirlerle tutturmuşlardır. Bir başka şamanın bedeni de demirden gagalı, çengel gibi pençeli ve demir telekli Yırtıcı Anne Kuş tarafından küçük parçalara ayrılmıştır. Bir başkası erginleyici halüsinasyonunda demirden bir beşiğe yatmış olarak görmüştür kendini” (Eliade, 2011: 89).

Bütün bu ayinler, halüsinasyonlar ya da cezbe haline giren şamanın kurtuluş reçetesi yine demirden bir unsur olmaktadır. Şamanın büyüsel gücünü artıran bu unsur demirciyi de aynı şekilde yücelten bir metal haline gelmiştir.

“Söylediklerimizden anlaşıldığına göre şamanın bedenindeki demirin rolü Avustralya, Okyanusya ve Güney Amerika’daki büyücü hekimlerin kullandıkları kristallerin ya da başka büyü taşların oynadığı role benzer. Demir, demircinin büyüsel-dinsel gücünü artırır” (Eliade, 2011: 90).

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/12 Summer 2015

3. Destan, Efsane ve Mitolojide Demir

3.1. Destan

Demir hayatın birçok sahasında yaygın olarak kullanıldığı gibi edebiyat ürünlerinde de sıkça yer almıştır. Demir konusunun belki de en kapsamlı haliyle yer bulduğu edebî metin, Ergenekon destanıdır. Ergenekon, kelimesi iki kelime olan ergene+kon yapılarından oluşmaktadır. Ergene: dağ beli, sarp, maden yatağı manalarına gelirken; kon: ise dağ beli, dağ kemeri anlamlarına gelmektedir. Sarp bir dağ geçidi olan bu yerden çıkış destanda şu şekilde anlatılmaktadır:

“Dağları eriterek Ergenekon’dan çıkış:

Bu dağların arasında sıkışarak çoğalmaya başlayan halklar, artık bu dağ ve ormanlıklar içinde yaşayamaz hale gelmişlerdi. Çünkü buralar, onlara çok dar geliyordu. Yaşamak da, artık çok güçleşmişti. Dağlar arasındaki tek geçitten geçmek de yine çok zor idi. Hepsi bir araya gelip, bu dar geçitten nasıl geçeceklerini düşündüler ve kurtuluş için bir yol aradılar. Hemen bu geçitte bir demir madeni vardı. Bu madeni işletir ve onları eriterek, daima demir çıkarırlardı. Başka bir yol bulamayınca, bu demir kapıyı eritip, oradan çıkmaya karar verdiler. Hepsi bir araya gelip, ormandan odun topladılar ve eşeklerle yük yük kömürler getirdiler. Ayrıca da körükler yaptılar. Bu körükleri yapmak için de, yetmiş baş at ve öküz kestiler. Bunların derilerini soyup sepilediler. Topladıkları dağ gibi odun ve kömürleri geçidin önüne yığdılar. Körükleri öyle dizdiler ki, ateş yanıp da körükler üflenmeye başlayınca, dağ hemen eriyip, delinecekti. En sonunda, ateşler yandı, körükler işledi ve geçit de eriyip parçalandı. Bu sırada, pek çok da demir elde edilmişti. Tabii olarak yol da açılınca, içeride hapsolan halkın hepsi, dışarıya kolaylıkla çıkabildiler. Bu suretle bozkırlara yayılıp, her biri bir yerde yerleştiler” (Ögel, 2003: 62-63).

Bu destana , Moğol mitolojisinden yapılan ilaveler ise şu şekildedir:

“Alan-Kowa (Alan-Ko’a)’nın kocası Dobun-Bayan, Kıyat kabilesinden idi. Alan-Kowa da, Korulas kabilesindedir. Çingiz-Han da bu ikisinin soyundan geliyordu. Bu sebeple Çingiz Han’ın soyu da, demirleri eritme yolu ile dağı delme olayını ve dolayısı ile demirciliği hiç unutmazlardı. Yeni yılın başladığı gece, demircilerin kullandıkları körükleri bulurlar, ocak ve kömür hazırlarlar, bir parça demiri ateşte iyice ısıtarak örse korlar ve demire çekiçle vura vura uzatırlardı. Bu yolla, hem Ergenekon’dan çıkmış oldukları günü hatırlamış olurlar ve hem de kendilerini oradan kurtardığı için Tanrı’ya bu şekilde şükretmiş olurlardı” (Ögel, 2003: 64).

İkinci bir destan olan Oğuz Kağan destanında demir çok detaylı olmamakla beraber Oğuz’un çatısı demirden olan bir ev görmesi yer almaktadır.

“Oğuz-Han, Muz-Tag’ı geçtikten sonra “duvarı altından, pencereleri gümüşten ve çatısı da demirden” bir ev görmüştü. Evin anahtarı olmadığı için o evi açıp orada oturması için bir beyine emir vererek ilerlemişti” (Ögel, 2003: 68).

Demir unsurunun yer aldığı bir diğer önemli destan ise Manas destanıdır. Bu destanda demir ve demirci kavramları detaylı olarak anlatılır. Manas’ın kendi demircisine duyduğu saygı ve savaş öncesinde kılıç bakımı ve vedalaşmak için demircisine uğraması anlatılmaktadır.

“Her akına çıkmadan önce Manas kendi demircisine gider, kılıçlarını biletir, silahlarını tamir ettirir ve öyle yola çıkardı. Manas, demircisini Darkan, yani Tarkan, saygı deyimi ile çağırırdı. Çünkü “Tarkanlık” hükümdar tarafından verilmiş çok yüksek bir üstünlük ünvanı idi. Tarkanlar vergi vermez ve ceza görmezlerdi” (Ögel, 2003: 69).

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/12 Summer 2015

Demirin ifadesinin geçtiği son destan ise İranlılara ait olan Şehname'dir. Bu destanda Türklerin vasıfları anlatılırken özellikle dış görünüşleri hakkında detaylı bilgi verilirken bir yandan da Türkler yüceltilmektedir.

“Şehnamede; İran kahramanı Zâl, oğlu Rüstem'e Türkleri anlatırken; elleri, kolları, bacakları, bütün vücutları ve elbiseleri demirden olan bir millet diye tanıttığı, yazılmaktadır” (Uraz, 1994: 169).

3.2. Efsane

Demir unsuru destanlardaki kadar yoğun olmamakla beraber efsanelerde de geçmektedir. Çok dar olarak yer alan demir unsuru bir Hitit efsanesinde:

“Bir Hitit efsanesine göre Topal Kaan adındaki mitik hükümdar demiri keşfetmiştir” (Uraz, 1994: 168) şekilde yer alırken; İran efsanesinde ise Türklerin yaşadığı dağ demir dağlar olarak tasvir etmektedir.

“İran efsanelerinde, Türk hakanının oturduğu dağlar; (içerisi ejderhalarla dolu olan demir dağlar) diye anlatılmaktadır” (Uraz, 1994: 169).

3.3. Mitoloji

“Mitoloji, gerçekleri aklın alamayacağı bir biçimde yansıtan dil ve düşüncenin bütün imkânlarını bir araya getirmekle varlığın oluşumunun, ilkel toplumların bu varoluş sürecinde yerinin ve kaosu kozmosa dönüştüren mutlak gücün öyküsüdür” (Bayat, 2010: 11).

Diğer bir ifade ile bilginin ve kozmosun oluşma sürecini en eski haliyle anlatan kaynaktır. Kozmosa dair bilgilerin yer aldığı bu kaynakta demire ait unsurlar da yer almıştır. Demir mitsel öykülerde daha çok ilk demirci olan Başintoy'a aittir:

“Peygamber Davut” bir göksel tanrının ya da yerli bir Uygarlaştırıcı Kahramanın yerini almıştır. Bu durum, Buryatların inanışlarında açıkça görülür. Anlattıklarına göre eskiden insanlar demiri kullanmayı henüz bilmezken hayvanları taşlarla öldürüyor, etini dişleriyle parçalayarak yiyor ve derileriyle iyi kötü örtünüyorlardı vb. o zaman ak Tengriler (iyi tanrılar) göksel demirci Başintoy'u yeryüzüne, insanlara metalürjinin yararlarını öğretsin diye kızı ve dokuz oğluyla birlikte gönderdi: İlk öğrencileri, demirci ailelerin ataları oldular. Başka bir efsanede söylendiğine göre Başintoy'un oğulları yeryüzündeki kızlarla evlenip demircilerin ataları oldular: Eğer bu aileden gelmiyorsa hiç kimse demirci olamazdı. Buryatların, tıpkı panteonlarını “ak tanrılar” ve “kara tanrılar” olarak bölmeleri gibi “kara demircileri” de vardır; şamanları “ak” ve “kara” (iyi ve kötü) olmak üzere ayırır. Kötü ruhların koruması altındaki “kara demirciler”den halk çok korkar: insanların “ruhlarını” yiyebilirler. Törenleri sırasında yüzlerini isle boyarlar” (Eliade, 2011: 87-88).

Demircilerin atası olarak kabul gören Başintoy'a ek olarak kötü ruhların en tepesinde yer alan Erlik de mitsel öykülerde sıkça yer almıştır. Yedi kat yer altında karanlık içerisinde yaşayan Erlik ve demir ilişkisi aşağıdaki şekilde geçmektedir:

“Altay Türklerinin yeraltı tanrısı olan Erlik Hanın sarayının damı demirden olduğu gibi, kılıcı yeşil demirden, kalkanı da yassı demirdendi” (Uraz, 1994: 168).

Türk mitolojisinde ayrı bir başlık altında incelenen dağlar, bir bakıma yeryüzünü ayakta tutan sağlam direkler olarak nitelendirilmiş ve insanlar tarafından saygı duyulmuştur.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/12 Summer 2015

“Ruslara ve Fin-Uğur kavimlerine göre, yeryüzünün kuşağı, Ural dağları idi. Bu konuları incelerken Kaşgarlı Mahmud’un verdiği şu eski Türk atasözünü göz önünden uzak tutmamamız lazımdır:

Yer basruki tağ, budhun basruki Beg”:

Yani “yerin baskısı, tutanı dağ; milletin baskısı, tutanı da Bey”dir. Demir ve Bakır-dağlar Türk Mitolojisine göre, bir nevi yeryüzünün temel direkleridir. Ötüken dağı da böyle bir dağdır” (Ögel, 2003: 60).

4. Kur’an-ı Kerim’de Demir

Kutsal kitap olan Kur’an-ı Kerim’de de demire yer verildiğini görüyoruz. Kur’an’da 7 ayette demire değinilmiştir. Bu değinme doğrudan bahsetme olabileceği gibi demirin oluşumu ya da Hz. Davut’a telmih şeklinde yer almaktadır. Bu ayetlerden ilki İsrâ suresi 50. Ayettir:

“De ki: “İster taş olun, ister demir...” (İsrâ: 50) (Yıldırım, 2006:286).

İnsan, Mümin ve Hac surelerinde demir unsuru kâfirler için cehennemde hazırlanmış yaptıklarının karşılığını görecekleri cezalar içerisinde demir halkalar, kamçılar vb. şeklinde geçmektedir:

“Çünkü biz, kâfirler için zincirler, demir halkalar ve alevli bir ateş hazırlamışızdır” (İnsan:4) (Yıldırım,2006:577).

“O zaman boyunlarında halkalar ve zincirler olduğu halde sürükleneceklerdir” (Mümin: 71) (Yıldırım,2006: 474).

“Bir de bunlara demirden kamçılar vardır” (Hac: 21) (Yıldırım,2006: 333).

Kur’an-ı Kerim’de demir hakkında en fazla bilgi Hadid suresinde yer almaktadır. Türkçe karşılığı “demir” olan Hadid suresinin 25. ayetinde demirin oluşumu hakkında bilgiler verilmektedir. Allah’ın bütün elementler arasından özellikle demirden bahsetmesi muhakkak birçok hikmet içermektedir. Diğer elementlerin de anlatıldığı Kur’an’da demir direk olarak ve adına sure indirilmesi yönü ile dikkat çekicidir. Müfessirler tarafından çok yönlü olarak değinilen bu ayette “demiri yarattık” yerine “demiri indirdik” ifadesinin kullanımı demirin oluşumu hakkında farklı fikirlerin ortaya atılmasına sebep olmaktadır. Ayetin meali aşağıdaki şekildedir:

“Andolsun biz peygamberlerimizi açık delillerle gönderdik ve insanların adaleti yerine getirmeleri için beraberlerinde kitabı ve ölçüyü indirdik. Biz demiri de indirdik ki onda büyük bir kuvvet ve insanlar için faydalar vardır. Bu, Allah’ın dinine ve peygamberlerine görmeden yardım edenleri belirlemesi içindir. Şüphesiz Allah kuvvetlidir, daima üstündür” (Hadid: 25) (Yıldırım,2006: 540) .

Her peygamberin bir zanaatı olduğunu biliyoruz. Hz. Davut ise demircilikle uğraşmaktaydı. Bu uğraşı çoğu zaman hikmetli bir şekilde geliyordu. Aşağıdaki ayette de görüldüğü üzere Kur’an-ı Kerim’de, demirin Hz. Davut için yumuşatıldığı belirtilmektedir:

“Andolsun ki, biz Davud’a tarafımızdan bir fazilet verdik. “Ey dağlar! Onunla beraber teşpih edin.” Dedik ve bunu kuşlara da (emrettik) ve ona demiri yumuşattık” (Sebe: 10) (Yıldırım,2006: 428) .

Birçok tefsirde de Hz. Davut’un demiri eliyle hamur misali işlediği vurgulanmıştır.

“Bana, demir kütleleri getirin.” Nihayet dağın iki ucunu denkleştirdiği vakit: “Ateş yakıp körükleyin” dedi. Demiri bir ateş kuru haline getirince. “Bana erimiş bakır getirin üzerine döküyüm” dedi” (Kehf: 96) (Yıldırım,2006: 302).

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/12 Summer 2015

5. Halk Hekimliğinde Demir

Demir, halk hekimliği uygulamalarında özellikle ocaklılar tarafından sıkça tercih edilen önemli bir madendir. Gerek temas yöntemi ile gerekse psişik nitelikte olsun her türlü haliyle birçok ocaklı tarafından tercih edilmiştir. Kam/şaman olarak nitelendirdiğimiz kişilerin devamı niteliğinde olan ocaklılar içinde demir, kutsiyetini korumuş, sağaltma ve pratiklerin olmazsa olmazı haline gelmiştir. Demirin özellikle tercih edilen bir metal olması, Türkler için kutsal olması ve toplumda kült olarak yer bulmasındandır. Zamanla toplumdan topluma bilinçli ya da bilinçsiz olarak aktarılan bu bilgi bugün de ocaklılar tarafından devam ettirilmektedir.

Sağaltma ocağı olarak da adlandırılan bu ocaklar, birçok hastalık için tedavi merkezi konumundadır. “Sağaltma ocağı kavramı; herhangi bir hastalığı, genellikle sihrî yollarla tedavi eden ve kendine ait sağaltma yöntemleri kullanan kişiyi ifade etmektedir” (Öger, 2010: 1232).

Bugün Anadolu'nun hemen hemen her tarafında bulunan, el alma/verme gibi ritüel bir gelenekle sağaltma işlemini yapan ocaklı dediğimiz kişilerce tedavi edilen birçok hasta bulunmaktadır. Bu kişiler tedavi ettikleri hastalık ne olursa olsun dikkatimizi çeken şey bu kişilerin tedavi esnasında kam/şaman gibi kişilerin yaptığı gibi demir unsurunu kullanmalarıdır. Örneğin: “Mesudiye’de araç tutmasına karşı ağza çivi alınması, basur tedavisinde demir veya taşın havanda dövülüp toz şekeri ile karıştırılarak yenilmesi ve çakmak taşının dövülüp bala katılarak ince hastalığa yakalanmış kişilere yedirilmesi” (Daşdemir, 2014: 58) gibi pratikler vardır.

Genel olarak 5 ilde tespit ettiğimiz farklı hastalıklara demir kullanılarak ocaklılar tarafından yapılan sağaltma işlemi uygulamaları şu şekildedir:

5.1. Albastı ocağı

Bebeklere ve lohusa kadınlara zarar verdiğine inanılan, halk arasında da yaygın bu kötü ruh ancak al/albastı ocaklısı olarak bilinen kişilerce tedavi edilmektedir. Bu tedavide belki de en büyük sağaltma unsuru demir parçası olmaktadır.

“Demirci aynı zamanda insanlara kötülük getiren Albastı ruhunun da en büyük bir düşmanı idi. Prof. Abdulkadir İnan’ın anlattığına göre Kazaklar, loğusa kadınları kötü ruhlardan korumak için bir demir parçası veya bir çekiç ellerine alarak: “Demirci geldi! Demirci geldi! diye bağırırlarmış. Albastı, demirciden korktuğu için loğusanın yanına yanaşmazmış” (Ögel, 2003: 69).

Şu an Anadolu'nun birçok yerinde loğusa kadının yattığı odaya, yastık altına ya da oturduğu noktaya bıçak, makas, tıg, iğne gibi demir unsurlarının kullanımı demirin kutsiyetinden kaynaklanmakta ve al ruhunu kaçıran tek maden olmasındandır.

“Al karısından loğusanın korunmasında, nazarda, vb. tedavi pratiklerinde demir madenin kullanılması rastlantı değildir; çünkü Türkler, demiri ulu “büyük”, yani kutsal bir madde bilirler” (Sever, 2001: 204).

Uygulama

Adana’da yaşayan albastı ocaklısı olan Nurten Oral, tedaviyi şu şekilde yapmaktadır: Anne ve bebeğinin bulunduğu yere girerek buraya belli unsurlar bırakarak albastının gelmesini önler. Bu uygulamayı ocaklı kişi şu şekilde yapar: Bir poşet içerisine küçük bir Kur’an, bıçak, soğan ve sarımsak kabuğu, çörek otu konur ve poşetin ağzı bağlanır. Bu poşet yeni doğmuş bebeğin yastığının veya yatağının altına konur. Aynı işlem ocaklı tarafından tekrar yapılarak bu defa benzer poşet annenin yatağının altına konur. Bu işlem tamamlandıktan sonra görünecek bir yere de toplu iğne batırılmış süpürge konulur. Bu işlem kırk gün boyunca devam ettirilir. Bu şekilde anne ve bebeğe gelecek al ruhu uzaklaştırılmış olur.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/12 Summer 2015

5.2. Diş Muskası Ocağı

Uygulama

Yapılan çalışmalarda bir diğer ocak ise “diş muskası ocağı”dır. Diş ağrısı ile hastaların müracaat ettiği bu ocakta ocaklı bir çivi yardımı ile hastalık sağaltımı yapılmaktadır. Mustafa Haris isimli ocaklı her gelen hasta için bir çivi ayırmaktadır. Bu çivi hastanın dişi için bildiği duaları okuduktan sonra yüksekçe bir yere çakması ile tedaviyi gerçekleştirmektedir. Bu tedavi geçen muska terimi toplum içerisinde bilinen içerisine belli ayetlerin yazılması ile vücudun belli bölgelerinde ya da evlerde saklanan muska değildir. Bu uygulama yöre halkı arasında “diş muskası” olarak geçmektedir.

Bu uygulamada herhangi bir temas olmayıp hastanın çivi gibi sağlam olması istenmekte; çivinin duvara tutunduğu gibi dışın de bulunduğu yerde sağlığını koruması umulmaktadır. Bu uygulamayı gören hasta ise psikolojik olarak iyileşme sürecine girmektedir.

5.3. Kumru ocağı

Uygulama

“Burnun belli bir oranda şişmesi şeklinde ortaya çıkan kumru hastalığında kişi ocaklı adı verilen kişilerce tedavi edilir. Harput’ta tespit edilen bu hastalıkta dikkati çeken şey demirin kullanılmasıdır. Tedavi genel olarak şu şekilde yapılmaktadır:

“Ocaklı, hastanın getirdiği kullanılmamış iğneyi alarak vücudun yaralı veya hasta olan bölgesini kendisine has çizgilerle çizer. Kullanılan iğneyi hastaya iade eder ve bunu toprağa gömmesini öğütler. Bu iğnenin toprakta çürümesi ve paslanması neticesinde hastalığın da ortadan kalkacağına inanılır” (Araz, 1995: 158).

5.4. Mankafa Ocağı

Uygulama

Mankafa ocağı Kütahya’da sıkça başvurulan bir ocaktır. Bu ocakta tedavi esnasında demir tava kullanılmaktadır.

“Mankafa kelimesi “mecazen sersem, budala anlayışı eksik gibi anlamlar” (Türkmen 2006:244) içermektedir. Bu ocağa yüzünde, gözünde şişlik ve şiddetli baş ağrısı olanlar başvurmaktadır. Yapılan uygulamalar şöyledir: Ocaklı benim elim değil Fadime anamızın eli, sebebi bizden şifa Allah’tan diyerek gelen hastayı kibleye doğru oturtup karşısına geçer. Ateşte demir tavayı kızdırarak üzerine tükürür ve gelen hastanın yüzüne tutar. Birkaç dakika sonra tava yeniden ocakta kızdırılıp uygulama tekrar edilir ve üçe tamamlanır. Ocaklı tedavisi sırasında Ayetel Kürsi, Rabbenâ, Amener Resulü ve Kadir surelerini okur. Tedavinin sonunda tavanın içine su dökülür ve gelen hastanın ağrılı bölgelerine sürülür” (Baysan, 2014: 80).

Kütahya Anasultan Köyünde yaşamakta olan Fikriye Karakaya isimli ocaklı kişi ise Mankafa olarak nitelendirilen hastalığı şu şekilde tedavi etmektedir:

Şiddetli baş ağrısı ile kendini gösteren bu hastalıkta ocaklı kişi, demir bir küreği ısıtmadan evvel hastanın başının üzerine koyar, daha sonra kürek ocakta ısıtılır. “Benim elim değil Fatıma Anamızın eli” denilerek hastanın başının üzerinde gezdirilir. İşlem tamamlandıktan sonra ocaklı evinden ekmeğe yedirilir su içirildikten sonra tedavi bu şekilde tamamlanır.

5.5. Nazar Ocağı

Nazar, sadece Anadolu’da değil dünyanın birçok bölgesinde inanılan ve çekinilen bir hastalık olagelmıştır. Nazar diğer bir adı ile göz değmesi olarak bilinen bu hastalıkta insanlar

kurtuluş için yine demiri kullanmışlardır. Demirin kötü ruhları ve kem gözleri uzaklaştırdığına dair inançtan dolayı demir, her yüzyılda insanlar tarafından bir kalkan olarak kabul edilmiştir. Örneğin “Sinalı Bedeviler meteor demirinden bir kılıcın kendilerini koruyacağını hatta yara dahi almayacaklarına inanmışlardır” (Eliade, 2011: 28).

Nazar diye tabir olunan bu hastalık ve ağırlıktan kurtulmak için halk çok farklı uygulamalar geliştirmiştir. Gece buhranları ile seyreden insanın üzerinde boğucu bir etki oluşturan bu ağırlıkta da çözüm yine demir olmuştur.

“Demir epeyce ileri ve karmaşık bir kültür tarihine sahip olan halklarda bile olağanüstü bir büyüsel-dinsel öneme sahiptir. Plinius, demirin noxia medicamenta (zararlı ilaçlar) ve adversus nocturnas limphationnes’e (gece buhranlarına) karşı etkili olduğunu yazıyordu” (Eliade, 2011: 29).

Uygulama

Nazarın tedavisinde, ileri düzeyde göze gelme durumunda kurşun dökme ocakları sağaltma yapmaktadır. Bu sağaltma işleminde dikkatimizi çeken şey çivi ve demir parçasının tedavinin merkezinde yer almasıdır. Bu uygulama Denizli’de şu şekilde yapılmaktadır:

“Bir tavanın içine çivi, demir parçası, leblebi büyüklüğünde kurşun koyup eritirim. Hastanın başına bir örtü örtüp, erimiş haldeki kurşunu, diğer elimdeki su dolu kabın içine bildiğim duaları okuyarak başı üzerinde dökerim. Meydana gelen şekillerden nazar değip değmediğini söylerim. Bu kurşun dökülen suyla üç defa yüzünü yıkar, yine aynı suyu üç yol ağzına dökerim” (Öngel, 1997: 53).

“1907 yılında, J. Goldziher demirin demonlara (cin ve şeytan) kullanılmasıyla ilgili bir yığın belge topladı. Yirmi yıl sonra S. Seligmann kaynakların sayısını on kat artırdı; dosya uçsuz bucaksız hale geldi. Özellikle bıçaklar demonları uzaklaştırır. Avrupa’nın kuzeydoğusunda demir nesnelere ekini hem kötü havaya hem de kem gözlerle karşı korur (Eliade, 2011: 29).

Denizli’de yaşayan Fatma Eyiler isimli ocaklı nazar değmiş kişileri üst okuması olarak nitelendirdiği bir uygulama ile tedavi etmektedir. Arkası dönük olarak oturan kişiye Felak, Nas, Ayet-el Kürsi gibi sureleri okuduktan sonra bir müddet dışarı bakmasını söyleyen ocaklı kişi, gelen kişiden mutlaka demir bir para getirmesini söylemektedir.

5.6. Sarılık ocağı

Sarılık Anadolu’nun hemen hemen her bölgesinde görülen yaygın bir hastalıktır. Bu bağlamda tedavi yöntemleri de benzerlik arz etmektedir. Farklı olarak tespit ettiğimiz bir uygulama Mersin’de bulunmaktadır. Tedavi şu şekildedir:

Uygulama

“Yörede, sarılık olan kişi, sarılık ocağına götürülür. Ocak olan kişi, bir şişi veya bir demiri ocakta kızdırarak sarılık olan kişinin kol altından, bacakları arasından geçirmek suretiyle, hastayı korkutarak tedavisini yapar. Bu işlemin yanında ocaklı kişi, hastanın başında ekmek ve tuz çevirir. Eline aldığı ekmek veya tuza yedi İhlas, bir Fatıha okuyarak yedi kişiye tu tu diye tükürtür. Bu, gerçek anlamda tükürme değildir. Bu ekmek ocak evindeki bir hayvana verilirken tuz, ateşe atılmaktadır. Bu işlem, üç Çarşamba tekrar edilir. Kızgın demirin kol altından veya bacak arasından geçirilişiyle sarılığın korkutulduğuna, okunan ekmeğin hayvana verilmesiyle hastalığın başka bir bedene (hayvana) geçirildiğine, tuzun ise ateşe atılmasıyla hastalığın yok edildiğine, hastalıktan arındığına inanılmaktadır” (Sever, 2001: 203-204).

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/12 Summer 2015

5.7. Yılcık ocağı

Bir diğer ocak ise “yılcık ocağı”dır. Bahar mevsiminde yılanların ortaya çıkmaya başladığı zamanlarda sıkça görülen bu hastalık vücudun farklı bölgelerinde dolanan sızı olarak nitelendirilmektedir. Ocaklı kişiler tarafından “çökme” olarak da adlandırılan tedavi etme şeklinde uygulama bıçak ya da makastan oluşan demir bir unsurla yapılmaktadır. Burada demirin eski Türk kültüründe kutsal olması göz önünde bulundurulursa; kamların kötü ruhları demirle uzaklaştırdığı inancı da eklenirse bu pratik eski Türk inanç sisteminin en öz şekliyle günümüzdeki yansımasıdır.

Şamanlar ile günümüz ocaklılarının ortak noktalarından biri de Kutsal bir bıçaktır. Bu bıçak Şamanizm’de kutsal hançer olarak da nitelendirilir. “Kutsal hançer, şamanların hastanın vücudundaki kötü ruhlar ile karşılaştığında kullandığı savaş aletidir. Şamanların kullandığı kutsal hançerlerin ebatı birbirinden farklıdır. Bazı şamanların kutsal hançeri 50 cm. uzunluğunda olup sapına üç veya dokuz tane demir halka geçirilir; yine bazı hançerlerin uzunluğu 20 cm. ebatında olup bu hançerlerin ağzı iki taraflıdır” (Öger-Gönel, 2011: 239).

Genelde bıçakla tedavisi yaygın olan yılcık uygulaması Anadolu’nun farklı yerlerinde yılcık taşıyla yapılırken Adana’da aşağıdaki şekillerde yapılmaktadır:

Uygulama

Adana’nın Ceyhan ilçesinde yaşayan Havva Korucu adlı ocaklı dedesinden el almıştır ve gelen hastaları yıllardır tedavi etmektedir. Gelen hastayı ağzı aşağı gelecek şekilde yatırdıktan sonra kendisine ait seccadeyi hastanın üzerine serer. Üç defa İhlas bir defa Fatıha ve bir defa da İnşirah surelerini okuyarak bıçak ya da makasla hastanın başından ayaklarına doğru üç defa parpılama yapar. Bu parpılamadan sonra gelen hastaya evinin tuzundan ya da külünden vermektedir. Hasta bu tuz ya da külü yalayabildiği gibi suda bekletip de içebilir.

“Yılcık hastalığında dikkat çeken bir nokta da ocaklı kişilerin hepsinin tedavi esnasında demir unsuru bıçak, makas ya da balta gibi unsurları kullanmalarıdır. Türk inanç sisteminde önemli bir yeri olan demir, insanları hastalıklardan ve kötü ruhlardan korumuştur. “Eski Türklerde hakan, kam aynı zamanda demirci tipini temsil etmekteydi. Türkler, demiri bu vasfından dolayı ıduk kabul eder ve ondan yapılan kılıç üzerine yemin ederlerdi” (Sever, 2001: 204).

Yukarıda adı geçen birçok uygulama ve pratik bölge olarak farklılık arz etse de ortak olan tek bir şey var ki o da arılık/ağırlık/çireliktir.

Hastanın tedavisi tamamladığında hasta, ocaklının yanından ayrılmadan önce arılık/ağırlık da denen bir miktar parayı (metal para olması önemli) ocaklının önüne atması gerekmektedir. Bu olayda iki farklı sebep bulunmaktadır. Birincisi ocaklının vücudunda oluşan şişmeyi metal paranın alması ikincisi demirin Türkler için kutsal olması ve demirin olduğu alana kötü ruhların gelememesi durumudur.

Sonuç

Demir, insan hayatında önemli işlevleri olan bir maddedir. Tarih boyunca gerek toplum yaşamında gerek askeri yönden ve gerekse doğüstü güçleri olduğuna inanılmasıyla demir, insan hayatının her yerine yerleşmiştir.

“Metal çağları arasında tarih olarak en sonuncu olmanın ayrıcalığıyla üstün gelen demir çağının büyük ölçüde kaybolmuş mitolojisi; âdetlerde, tabularda ve çoğunlukla hiç sorgulanmayan boş inançlarda hala yaşamaktadır. Demirin yalnızca uygarlık yoluyla (yani tarım yoluyla) zaferi değil, savaş yoluyla üstünlüğü de temsil ettiği görülür. Va Çaggalar için demir, içinde yaşam ve barışın düşmanı olan sihirli bir güç barındırır” (Eliade, 2011: 29-30).

Demirin ortaya çıkışı özellikle iki düşünce etrafında yoğunlaşmaktadır:

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/12 Summer 2015

1. Demir toprağın içinde oluşmuştur.
2. Demir yeryüzüne gökten gelmiştir.,

Demirin gökten geldiğine dair düşünceyi destekleyen ifadeler Kur'an-ı Kerim'de de bulunmaktadır. Özellikle Hadid (Demir) suresinde demir hakkında "indirdik" ifadesinin yer alması, bazı müfessirler tarafından demirin gökten indirilmesi şeklinde yorumlanmıştır.

Demir, ister yeryüzünde zaten bulunuyor olsun, isterse gökten indirilmiş olsun muhakkak olan bir şey vardır ki bu da demirin birçok toplum tarafından kutsallaştırılmış bir maden olmasıdır. Ayrıca demirin kutsallığı onu işleyen demirciye de kutsiyet kazandırmıştır. Şaman ile demirci arasında da pek çok ortak nokta vardır.

Demirin birçok destan, efsane ve mitolojide yer alması da onun kutsiyeti dolayısıyladır ki özellikle Ergenekon destanında demir, destanın kilit yönünü oluşturmaktadır.

Türk inanç sisteminde demirin insanları hastalıklardan, kötü ruhlardan koruduğuna inanılır. Demir, koruyucu, iyileştirici bir unsur olarak halk hekimliğinde ve Şamanların uygulamalarında da kullanılmıştır. Albastı, diş muskası, kumru, mankafa ocağı, nazar ocağı, sarılık ocağı, yılanlık ocağı gibi ocaklarda demir, iyileştirici bir unsur olarak tedavi esnasında kullanılmaktadır.

KAYNAKÇA

- ARAZ, Rıfat, (1995). *Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- BAYAT, Fuzuli, (2010). *Mitolojiye Giriş*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- BAYSAN, Münire, (2014). Kütahya ve Çevresinde Sağaltma Ocakları ve Yapılan Tedaviler, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Kütahya Özel Sayısı, 77-83.
- ÇAĞBAYIR, Yaşar, (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- DAŞDEMİR, Özkan, (2014). 18. Yüzyıla Ait Bir Risaleye Göre Miknatisin Dinsel-Büyüsel ve Tıbbi İşlevleri, *Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 3/5, 54-68.
- ELİADE, Mircea, (2011). *Demirciler ve Simyacılar*. Ankara: Kabalıcı Yayınevi.
- KOÇYİĞİT, Talat, (2006). *Kur'an-ı Kerim Meâli*. Konya: Hüner Yayınları
- KUMARTAŞLIOĞLU, Satı, (2012). *Türk Kültüründe Ateş ve Ocak Kültü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- ÖGEL, Bahaeddin, (2003). *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar) I. Cilt*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- ÖGEL, Bahaeddin, (2003). *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar) II. Cilt*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- ÖGER, Adem, (2010). Tarsus ve Çevresinde Sağaltma Ocakları ve Bunlara Bağlı Uygulamalar, *Turkish Studies-İnternational Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 5/1 Winter 2010, p. 1231-1246, ISSN: 1308-2140, www.Turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.1249>, ANKARA-TURKEY.
- ÖGER A., GÖNEL T., (2011). Uygur Türkleri Arasında Şamanlar ve Tedavi Yöntemleri, *Turkish Studies-İnternational Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or*

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/12 Summer 2015

Turkic Volume 6/4 Fall 2011, p.233-248, ISSN: 1308-1241, www.Turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.2821>, ANKARA-TURKEY.

ÖNGEL, Gülnur, (1997). *Denizli Halk Hekimliğinde Ocaklar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, Denizli.

SAKAOĞLU, Saim, (2009). *Efsane Araştırmaları*. Konya: Kömen Yayınları.

SEVER, Mustafa. (2001). *Mersin ve Yakın Çevresi Halk İnançları ve Halk Hekimliği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Halkbilimi Bilim Dalı, Ankara.

Türkçe Sözlük, (1998). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TÜRKMEN, Seyfullah (2006). *Eski Anadolu Türkçesinde Tıp Terimleri*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Doktora tezi.

URAZ, Murat, (1992). *Türk Mitolojisi*. İstanbul: Düşünen Adam Yayınları

YILDIRIM, Suat, (2006). *Kur'ân-ı Hakîm'in Açıklamalı Meali*, İstanbul: Define Yayınları.

KAYNAK ŞAHISLAR

Duran Ölmez, 58 yaşında, Lise Mezunu, Sarıçam/Adana

Emine Serbes, 47 yaşında, İlkokul Mezunu, Yüreğir/Adana

Fatma Eyiler, 55 yaşında, İlkokul Mezunu, Sarayköy/Denizli

Fikriye Karakaya, 67 yaşında, Okuma-Yazma yok, Anasultan Köyü/Kütahya

Havva Korucu, 68 yaşında, Okuma-yazma yok, Ceyhan/Adana

Hürü Dağı, 62 yaşında, Okuma-yazma yok, İmamoğlu/Adana

İbrahim Öcal, 42 yaşında, Ortaokul Mezunu, İmamoğlu/Adana

Mevlüt Güneş, 74 yaşında, Okuma-yazma yok, Ovacık Köyü/Kütahya

Mustafa Haris, 75 Yaşında, Okuma-yazma yok, Pozantı/Adana

Nurten Oral, 23 yaşında, Üniversite Mezunu, Seyhan/Adana

Sabiha Yavuz, 63 yaşında, Okuma-yazma yok, Altıntaş/Kütahya

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

ATEŞ, F., (2015). "Anadolu Halk Hekimliği Uygulamalarında Demir Unsurunun Kullanımı / Usage Of Iron Element In The Anatolian Folk Medicine Applications", TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/12 Summer 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8522>, p. 69-84.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/12 Summer 2015

